

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

Bingol University
Journal of Theology Faculty

ISSN: 2147-0774

Cilt: V | Sayı: 10 | Yıl: 2017/2

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez (25 Haziran/25 Aralık) basılı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Bu dergi ulusal ve veri indeksleri ile atf dizin tarafından taranmaktadır.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup izinsiz, kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Sahibi / Owner / المشرق العام /
(Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına)
(On Behalf of Bingol Universty Theology Faculty)
Prof. Dr. Hakan OLGUN

Editör / Editor / رئيس التحرير
Doç. Dr. Thamer HATAMLEH

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants /
التحرير مساعد رئيس

Arş. Gör. Muhammed ASLAN
Arş. Gör. Hüsnü TURGUT
Arş. Gör. Eyüp SEVİNÇ

Yazı İşleri Müdürü / Editor in chief
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
İstanbul, Aralık 2017

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Semal Medya Tasarım Ofisi
semalmedya@gmail.com

Baskı / Printing
Sadık Daşdoğan-Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 215-216,
Topkapı / İstanbul - Tel: (0212) 613 12 11

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hakan OLGUN
Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Prof. Dr. Ousama EKHTIAR
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
Doç. Dr. Nusretin BOLELLİ
Doç. Dr. Abdulsasr SÜT
Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ
Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN
Yrd. Doç. Dr. Murat KAYA
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN
Yrd. Doç. Dr. Bedrettin BASUĞUY
Yrd. Doç. Dr. Nebi BUTASIM

Yazışma Adresi / Corresponding Adress
Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 12000
Merkez/BİNGÖL
Tel: +90 (426) 2160005 -Fax: +90 (426) 2160035

Elektronik posta / e-mail
bingolilahiyatdergisi@hotmail.com

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Bingöl Üniversitesi) Prof. Dr. Abdulaziz BEKİ (Sebahattin Zaim Üniversitesi) Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ali AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Bilal AYBAKAN (İbn Haldun Üniversitesi) Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (On Dokuz Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI (Siirt Üniversitesi) Prof. Dr. Erkan YAR (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Faruk BEŞER (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi) Prof. Dr. Fuat AYDIN (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Halit ÇALIŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Hayati AYDIN (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet ERDEM (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. M. Halil ÇİÇEK (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi) Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Nurettin CEVİZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer PAKIŞ (Hakkâri Üniversitesi) Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Sahip BEROJE (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KATAR (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şamil DAĞCI (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR (Amasya Üniversitesi) Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Necmettin GÖKKİR (İstanbul Üniversitesi) Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ (İnönü Üniversitesi) Doç. Dr. Metin YİĞİT (Dicle Üniversitesi)

Sayı Hakemleri / Referee Board of Thisissue

Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi), Prof. Dr. Nafez Husein HAMMAD (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Naem A. AL-SAFADI (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Yusuf SANCAK (Atatürk Üniversitesi), Prof. Dr. Fayeze ABU OMIR (University of Hail/Suudi Arabistan), Doç. Dr. Harun İŞİK (Erciyes Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa KAYA (Atatürk Üniversitesi), Doç. Dr. Murat DEMİRKOL (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi), Doç. Dr. Yunus CENGİZ (Mardin Artuklu Üniversitesi), Doç. Dr. Qasim Mohammed Ahmed (The Iraqi Universty/Irak), Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi), Doç. Dr. Abdulsasr SÜT (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Fadıl AYĞAN (Siirt Üniversitesi), Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ (Şırnak Üniversitesi), Doç. Dr. Enes ERDİM (Fırat Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet KARATAŞ (Dicle Üniversitesi), Doç. Dr. Recep ASLAN (Muş Alparslan Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet BİLEN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN (Yüzcüncü Yıl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Selahattin YILDIRIM (İnönü Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mazhar TUNÇ (Hakkari Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Abdhalim ABDULLAH (Mardin Artuklu Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Siddık ÜNALAN (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Oktay BOZAN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Bünyamin AÇIKALIN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahsum AYTEPE (Muş Alparslan Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÖZLİ (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ (Şırnak Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ (Karabük Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhammed ÇETKİN (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Hatice TOKSÖZ (Süleyman Demirel Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin SEYHAN (Kafkas Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahmod AL-HASAN (Dimaşk Arapça Dil Merkezi/Suriye).

Allâme Ebû Bekr es-Sûrî'nin “el-Luma' fî 'İlmi'l-Vad” Adlı Risalesinin Notlandırılmış Çevirisi*

Çev.: Sahip AKTAŞ**

Geliş Tarihi: 25.10.2017, Kabul Tarihi: 30.11.2017

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Vaz' İlminin Tanımı, Konusu ve Gayesi

Hamd, Allah'a olsun. Öyle bir Allah ki; varlığının zorunlu oluşuna,¹ devrin/kısır döngünün muhal² oluşu ve eserin müessire etkide bulunması-

* Bu çeviri, Hâşimî Yayınevi tarafından 2015 yılında neşredilen “Mecmû'a teştemil 'alâ hams-i resâil” adlı eserdeki metin esas alınarak hazırlanmıştır. Metnin çevirisinde anlam kapalılığını gidermek için yer yer lafızların birebir çevirisi yerine mefhumu aktarılmaya çalışıldı. Yine metindeki anlama katkı sağlamak üzere bazen dipnot şeklinde notlar eklendi. Aynı şekilde risalede verilmek istenen konu taksimine dikkat çekmek üzere ilgili yerlere başlıklar eklendi.

** Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı (s-saktas@hotmail.com).

1 Şayet Allah zorunlu varlık olmasaydı, mümkün varlık olurdu. Bu takdirde varlığı için başka bir varlığa, onun varlığı için de başka varlığa, bu iş bu şekilde sonsuza kadar devam ederdi. İş bu şekilde sürekli başka varlığa değil de başa döndürürsek; bu takdirde de devir gerekirdi. Bu iki yol da imkânsızdır. Alternatifleri imkânsız olunca varlığının zorunlu olması kaçınılmazdır.

2 Devir düşüncesi; bir şeyin varlığını hem kendi varlığından önce hem de kendinden sonra gerekli kılar. Bu yaklaşım, Ömer'in varlığını Zeyd'e; Zeyd'in varlığını Ömer'e bağlamamız gibi çelişkili bir varsayım ortaya çıkarır.

nın imkânsızlığı delalet etmekte ve tatbik deliliyle³ ispatlandığı üzere teselsülün batıl oluşu da itiraf etmektedir. Salat, doğru yola ve yolun doğrusuna ileten kişiye olsun. Selam da hakikatin dizginini elinde tutan ailesine ve dostlarına olsun.

Konumuzu dönecek olursak; vaz' ilmi, vaz' edilmesi bakımından lafızların durumlarını inceleyen kurallardır. Vaz' ilminin konusu ise vaz' açısından lafızlardır ve amacı da vaz' bilgisidir.

Sözlükte vaz', bir şeyi bir yere koymaktır. İstılahta ise vaz', bir lafzı ya bizzat veya bir karine aracılığıyla kendisini göstermek üzere bir anlama tayin etmektir. Vaz'ın ıstilahî tanımını oluşturan unsurlardan ilkine/lafza, mevdû'(موضوع); ikincisine/anlama, mevdû'u leh(موضوع له) ismi verilmiştir. Vaz'ın, bu iki unsur arasında nispet tesisi olmasından dolayı bunların ondan önce ya bizzat veya kendilerinden daha kapsayıcı olan bir şeyle düşünülmesi gerekmektedir.

1. Lafız Açısından Vaz'⁴

1.1. Şahsî Vaz'

Vaz', eğer mevdû', kendi maddesiyle düşünülen⁵ tek bir lafız ise -burada aletü'l-vaz'ın veya mevdû'u lehin özel veya genel olması ya da aletü'l-vaz'ın, genel; mevdû'u lehin özel olması durumu değiştirmemektedir⁶-şahsîdir.

3 Teselsül, her birinin varlığı daha öncekinin varlığına bağlı olarak birbirine dayanan ve ezele doğru uzandığı varsayılan sonsuz bir silsiledir. Sonsuz olduğu ileri sürülen olaylar silsilesinin, sonlu olduğu, dolayısıyla teselsülün batıl ve muhâl olduğunu ispat eden akli ve mantıkî delile burhan-ı tatbik denir.

4 Vaz' olgusu, dört temel kavram etrafında gerçekleşmektedir. Bunlar, Vâzî'(واضع), Mevdû'(موضوع), Mevdû'u leh(موضوع له) ve Aletü'l- vaz'(ألة الموضوع)dır. Vâzî', dilin kurucusunu ifade etmektedir. Mevdû', bir manaya karşılık olarak vaz' edilen lafzı ifade etmektedir. Mevdû' leh, lafzın kendisi için vaz' edildiği manayı ifade etmektedir. Aletü'l vaz' ise vaz'a aracı olan manaya denir. (Özel isimler ve cins isimler gibi lafız türlerinde mevdû' leh ve âletü'l-vaz' bir iken işaret isimleri, zamirler vb. müphem isimlerde mevdû' leh ve âletü'l-vaz' birbirinden ayrılmakta; ikincisi küllî/tümel anlamı karşılarken ilki de cüzzi/ tikel anlamı karşılamaktadır.) Vaz'a dair yapılan taksimler, bu dört temel kavramın ilk üçünden hangisi açısından ele alındığına bağlı olarak değişmektedir: Vâzî'a / faile nispetle vaz' kendi arasında lugavî, örfî, ıstilahî ve şer'î olmak üzere dörde ayrılır. (Vaz'ın bu taksimi bu risalede konu edinilmemiştir.) Mevdû'a/lafza nispetle vaz', şahsî ve nev'î kısımlarına ayrılır. Mevdû' lehe/anlama nispetle vaz', hâs/özel ve âm/genel kısımlarına ayrılır.

5 Kaynak dildeki "bi-husûsihi" ifadesi, sadece kelimeyi oluşturan harflerin kendisiyle/kelimenin maddesiyle düşünülen anlamına gelmektedir. Örneğin *Zeyd'in* şahsına delaleti, sadece kelimeyi oluşturan harflerin kendisinin düşünülmesiyle gerçekleşmektedir.

6 Zira bu unsurlar vaz'ın lafız tarafıyla değil; anlam tarafıyla ilişik kısımlardır.

1.2. Nev'î Vaz'

Vaz', eğer mevdû', genel bir kuralla düşünülen⁷ birçok lafızdan oluşursa nev'îdir.

2. Mana Açısından Vaz'⁸

2.1. Özel Mevdû'u leh Özel Vaz'⁹

Vaz', mevdû'u leh, eğer kendi bireyselliğiyle düşünülen tek başına özel bir durumsa özel bir mevdû'u leh için özel bir vaz'dır.

2.2. Özel Mevdû'u leh Genel Vaz'¹⁰

Vaz', eğer mevdû'u leh, genel bir kuralla düşünülen çeşitli durumlardan oluşuyorsa özel bir mevdû'u leh için genel bir vaz'dır. Bu genel kural, mütekellim ve muhatap zamiri ve işaret ismi gibi cüzi anlamlara veya türemiş isimler ve lâmu'l-cins takısıyla marife olan isimler gibi genel anlamlara veya ilgi zamirleri, gaip zamiri ve lâmu'l-'ahd takısıyla marife olan isimler gibi hem cüzi hem de genel anlamlara uygulanabilmelidir.

2.3. Genel Mevdû'u leh Genel Vaz'¹¹

Vaz', eğer mevdû'u leh, genelliği üzerine düşünülen külli bir anlamsa genel mevdû'u leh için genel bir vaz'dır. Ancak genel mevdû'u leh için özel vaz' düşünülmesi şeklindeki vaz' olgusuna gelince Arapların dillerinde bulunmamaktadır.

3. Hem Lafız Hem de Mana Açısından Vaz'

7 "Fail veznindeki her isim, mastar anlamına ve onu gerçekleştiren özneye delalet eder" gibi genel bir kuralla düşünülen. Örneğin "katib" kelimesinin "yazma eylemine ve onu gerçekleştiren bir özneye delaleti, kelimenin maddesini oluşturan harflerle birlikte fail manası yüklenen heyetinin/formunun da düşünülmesiyle gerçekleşmektedir.

8 Vaz'/âletü'l-vaz' ve mevdû'u lehin özelliği ve genelliği göz önünde bulundurulduğunda mana açısından akli taksimle vaz', dört grup olarak kategorize edilir. Bunlar; 1) Özel Vaz' - Özel Mevdû'u leh (الوضع الخاص لموضوع له خاص), 2) Genel Vaz' - Genel Mevdû'u leh (الوضع العام لموضوع له عام), 3) Genel Vaz' - Özel Mevdû'u leh (الوضع الخاص لموضوع له خاص), 4) Özel Vaz' - Genel Mevdû'u leh (الوضع العام لموضوع له عام). Bu dördüncü grup dilde bulunmadığı gibi aklen de imkansızdır. Dolayısıyla mana açısından vaz' üç gruptan oluşmaktadır.

9 Aletü'l-vaz' ve mevdû'u lehin her ikisinin özel ve aynı şey olduğu kısımdır. Örneğin Zeyd'in şa - sıyla Zeyd'i ifade eden mefhum düşünülüp bu mefhuma, Zeyd ismi vaz' edilir.

10 Bu kısımda aletü'l-vaz' genel iken mevdû'u leh özeldir. Örneğin tekaddümü'z-zikr gibi genel bir mefhumla "هو" lafzı, bu genel mefhumun kapsamına giren "القلم" kalem gibi özel bir mevdû'u leh/ anlam için istimal edilir.

11 Aletü'l-vaz' ve mevdû'u lehin her ikisinin genel ve aynı şey olduğu kısımdır. Örneğin "الحيوان ناطق" gibi genel bir mefhumla "انسان" lafzı, dış varlıktaki herhangi bir insan için değil; bütün insanlara doğru bir şekilde yüklenebilen genel bir mevdû'u leh/anlam için istimal edilir.

3.1. Şahs'î Vaz'- Özel Vaz' Özel Mevdû'u leh

Özel isimler, şahsî vaz' olarak özel bir mevdû' leh/cüzi¹² bir anlam için özel bir vaz'/la/âletü'l-vaz'/la konulmuş lafızlardandır. Bu durum şöyle gerçekleşmektedir: Kendi bireyselliğiyle/maddesiyle cüzi bir lafız ve belirli bir anlamın bizzat kendisi birlikte düşünülüp sonra bu lafız, bu anlam için vaz' edilmiştir denilir.¹³

3.2. Şahs'î Vaz'- Genel Vaz' Özel Mevdû'u leh

Zamirler, şahsî vaz' olarak cüzi bir anlam için genel bir vaz'/la konulmuş lafızlardandır. Şöyle ki; vâzı'/dilin kurucusu, kendi maddesiyle "هو" gibi cüzi bir lafız ve aralarında "sözü geçen eril birey (المفرد المذكّر المتقدّم ذكره)" gibi ortak bir anlamın olduğu husûsiyyât/bireyleri birlikte düşünür. Ardından "هو" lafzında bu bireylere bakıp bu cüzi lafız bu bireylerden her birinin bizzat kendisi için vaz' ettim der.

İşaret isimleri de bu tür lafızlardandır. Dilin kurucusu, kendi maddesiyle "هذا" gibi bir lafız ve "hissî bir işaretle kendisine işaret edilen eril birey (المفرد المذكّر المشار إليه بالإشارة الحسية)" anlamını birlikte düşünür. Ardından "هذا" lafzında onun kapsamına giren bireylere bakıp bu cüzi lafız, bu bireylerden her birinin bizzat kendisi için vaz' ettim der.

İsm-i mevsûller de bu türdendir. Dilin kurucusu, "الذّي" gibi tek başına cüzi bir lafız ve "akli işaret yoluyla kendisine işaret edilen eril birey (المفرد العقلية المشار إليه بالإشارة العقلية)" gibi genel bir anlamı birlikte düşünür. Ardından "الذّي" lafzında onun kapsamına giren cüzi anlamları göz önünde bulundurarak bu lafız, bu cüzi anlamlardan her birinin bizzat kendisi için vaz' ettim der.

Harfler de bu lafızlardandır. Dilin kurucusu, kendi maddesiyle "من" gibi bir lafız ve "mutlak başlangıç (الابتداء المطلق)" gibi mutlak bir anlamı birlikte düşünür. Devamında "من" lafzında birlikte kullanıldığı kayıtlara(kayıtlar sonucu oluşan sayısız cüzi anlamlara/başlangıçlara) yönelir ve bu lafız, bu bireylerden her biri için bizzat vaz' ettim der.

12 Burada ve devamında kullanılacak cüzi kelimesi, mantıkçıların tanımladıkları anlamda değil -ba -ka herhangi bir sebeple değil- sadece mefhumunun tasavvur edilmesinin bu mefhumun pek çok mevcutta ortak bir mana olarak bulunmasına mâni olduğu şey anlamında kullanılmıştır.

13 Dilin kurucusunun dış varlıkta mevcut bulunan herhangi bir canlı veya cansız nesneyi zihinde cüzi bir mana olarak tasavvur edip bunun için cüzi bir lafız tayin eder. Örneğin Abdullah'ın şahsını zihinde tasavvur edip zihinde oluşan bu tasavvura Abdullah lafzını tayin etmek özel bir manaya özel bir vaz'da bulunmaktır.

Aletü'l-vaz', harf grubunda zatî ve kendi mefhumuna dâhildir; zamirler ve müphem isimler(ism-i işaretler ve ism-i mevsûller)de ise arizî ve kendi anlamının haricindedir.¹⁴ Bu zikredilen dört grup, vaz' ile isimlendirilen şeyler arasındaki nispetin eşit olmasından dolayı ancak kendisini belirli kılan bir karineyle birlikte bir anlam ifade eder. Bu karine de birincisinde; "zikrinin geçmiş olması (تقدّم الذكر)"; ikincisinde "hissî yolla işaret edilmiş olma (الإشارة الحسية)"; üçüncüsünde "aklî yolla işaret edilmiş olma (الإشارة العقلية)" yani ism-i mevsûlün sıla cümlesiyle belirgin hale getirilmesi ve dö - düncüsünde "mute'allakının söylenmiş olması (ذكر المتعلق)"¹⁵dır.

3.3. Nev'î Vaz' - Genel Vaz' Özel Mevdû'u leh

Fiiller, nev'î vaz' olarak özel bir anlam için genel bir vaz'la konulmuş lafızlardandır. Dilin kurucusu, ilk önce "fe'ale kalıbında gelen her şey (كَلَّ مَا كَانَ عَلَى فَعَلٍ)" gibi genel bir kavramla bir grup lafızları düşünür. Aynı z - manda genel bir kavramla birtakım anlamları düşünür. Burada fiilin kendisinden türediği mastarın ifade ettiği olaydan, "Zeyd (زيد)" gibi şahsî bir vaz'a sahip veya "recul (رجل)" gibi nev'î bir vaz'a sahip bir faile nispet edilmekten -bu nispet olay tarafında bulunduğu kabul edilir- ve bu nispetin gerçekleştiği zamandan oluşmuş olma gibi bir genel kavram kastediliyor. Sonra da "fe'ale (فَعَلٌ)" kalıbında gelen her şeyi, geçmiş zamanda Zeyd'e nispet edilen darp ve geçmiş zamanda Zeyd'e nispet edilen yardım vb. gibi söz konusu genel kavramın kapsamına giren anlamlara vaz' ettim der.

Türemiş isimler de bu tür lafızlardandır. Dilin kurucusu, "fâil kalıbında gelen her şey (كَلَّ مَا كَانَ عَلَى فَاعِلٍ)" gibi bir kavramla lafızların bir kısmını düşünür. Aynı zamanda herhangi bir zattan/öznenen, fiilin kendisinden türediği mastarın ifade ettiği olaydan ve aralarındaki nispetten -özne tarafında bulunduğu kabul edilir- oluşan bir kavramla anlamların bazısını düşünür. Sonra her mastarın failinin siygasını, bu mastarın ifade ettiği anlamın kendisiyle kaim olduğu kimselere, yani: kendisi için darbin/vurmanın sabit ol-

14 Harf, "سرت من البصرة إلى الكوفة" örneğinde görüldüğü gibi iki muayyen şey arasında söz konusu olan cüzi bir nispet için vaz' edildiğinden "muta'allak" diye ifade edilen başka lafızlar yardımıyla ancak kendi vaz'ı anlamına delalet edebilmektedir. Bu yüzden "aletü'l-vaz'" harfde zatî ve kendi mefhumuna dâhildir. Ancak diğer üç lafız türü, başka lafızlara ihtiyaç duymadan kendi anlamlarına delalet etmektedir. Bu lafız türlerinin karineye ihtiyaç duyması ise onların anlamca müstakil olmadığını göstermez. Çünkü bu karine onların delalet etmesini sağlayan değil, delalet ettiği anlamı belirleyen bir karinedir. Bu yüzden bu lafız türlerinde "aletü'l-vaz'" zatî değil, arizîdir.

15 "من" lafzı mutlak başlangıç anlamını ifade eder. Dolayısıyla tek başına/mute'allıksız olarak kull - nıldığında mefhumu tam olarak anlaşılır. Ancak "خرجت من المدرسة" örneğinde olduğu gibi "من" lafzı "خرج" gibi bir mute'allık ile birlikte kullanıldığında "...çıkmanın başlangıcı" anlamını ifade edeceğinden anlaşılır hale gelir.

duğu kişi, kendisi için nasrın/yardımanın sabit olduğu kişi ve sayısız benzeri durum gibi söz konusu genel kavramın kapsamına giren cüzi anlamlara vaz' ettim der.

Fiilde yer alan nispetin iki tarafı, fiilin mefhumunda yer alan olay ve fiilin haricinde yer alan/ondan ayrı olan zat/öznedir. Türemiş isimde yer alan nispetin iki tarafı, bu türemiş ismin mefhumunda yer alan özne ve olaydır.¹⁶ Öte yandan ilki bağımsız bir hüviyete sahip değilken, ikincisi bağımsız bir hüviyete sahiptir.

Tesniyeler, çoğul isimler, ism-i taşğirler ve ism-i mensûplar da bu türdendir. Dilin kurucusu, örneğin sonuna, makabli fethalı "vav/," veya "ya /ي" ile kesreli "nun/ن"un ekli olduğu şey şeklindeki bir kavramla birçok lafzı düşünür. Bununla birlikte aynı cinste birbirinin eşiti olan iki fert kavramıyla birçok anlamı düşünür. Ardından makabli fethalı "vav" veya "ya" ile kesreli "nun"un ekli olduğu her şey, aynı cinste birbirinin eşiti olan iki fert için vaz' edilmiştir der.

Lâmu'l-cins ile marife olan isimler de bu lafızlardandır. Dilin kurucusu, lâmu'l-cinsin eklendiği isim adı altında bazı lafızları düşünür. Beraberinde bu lâmun kendisine eklendiği anlam olması bakımından dinleyici tarafından bilinen cins isim kavramıyla bazı genel anlamları da düşünür. Ardından lâmu'l-cinsin eklendiği her şeyi, lâmun eklenmiş olması bakımından bilinen cins isim anlamının kendisine şamil olduğu cüzi anlamlar için, yani: lâmu'l-cinsin eklendiği bu ismi, bu anlam için; şu ismi, şu anlam için vs. vaz' ettim der.

Lâmu'l-ahd takısıyla marife olan isimler de bunlardandır. Dilin kurucusu, isim ve lâmu'l-ahddan oluşan bir kavramla birtakım lafızları düşünür. Aynı zamanda bu lâmun eklendiği lafzın anlamlarından mütekellim ve muhatap arasında bilinen orandaki bir mefhumla birtakım anlamları (da beraberinde) düşünür. Ardından ilk mefhumun kendisine uygun düşeceği her şeyi, ikinci mefhumun kendisine uygun düşeceği şeyler için vaz' ettim der.

Mürekkep ifadeler de bu gruptandır. Dilin kurucusu, iki isimden oluşan bir formdaki anlam aracılığıyla iki isimden oluşan bütün lafız formularını düşünür, aynı şekilde -ister tam ister eksik olsun- belirli bir grup arasındaki nispet aracılığıyla bütün nispetleri düşünür. Ardından bu şekildeki

16 Nispetin iki tarafını oluşturan zat ve olay unsurları türemiş lafızlarda vaz'î anlamın bir cüzü olurken fiillerde ise olay vaz'î anlam, zat ise istilzami/aklî anlam olmaktadır.

bütün formları, söz konusu nispetin kendisine uygun olacağı şeyler için vaz' ettim der.

Mecazî anlamlar da bu kısımdandır. Dilin kurucusu, lafızları kendi aslî anlamları için vaz' ettikten sonra herhangi bir anlam için vaz' edilmiş lafız kavramıyla mecazî anlamdaki lafızları düşünür. Aynı zamanda bilinen münasebetlerden biriyle gerçek anlamla arasında bağ bulunan herhangi bir anlam kavramıyla mecazî anlamları düşünür. Ardından her lafzı, bilinen münasebetlerden biriyle gerçek anlamla arasında bağ bulunan herhangi bir anlam için vaz' ettim der.

3.4. Şahsî Vaz'-Genel Mevdû'u leh Genel Vaz'

Cins isimler, şahsî bir vaz' olarak genel bir anlam için genel bir vaz'la konulmuş lafızlardandır. Dilin kurucusu, kendi maddesiyle bireyselliği olan "recul (رجل)" gibi bir lafzı ve çocukluk çağını aşmış büyüklük çağına erişmiş insan türünden bir erkek gibi genel bir anlamı düşünür. Ardından birincisini, ikincisi için vaz' eder. "Usâme (أسامة)" ve "Subhân (سبحان)" gibi 'alemu'l-cins/bir cinse özel ad olmuş kelimeler de böyledir.

Masterlar da bu kısımdandır. Dilin kurucusu, ilk önce örneğin "darp (ضرب)" gibi bir lafzın kendisini ve aynı şekilde vurma anlamını düşünür. Ardından bu lafzı, bu anlam için vaz' ettim der. "Kelâm (كلام)" ve "selâm (سلام)" gibi ism-i masterlar da bu şekildedir.

Mütekkaddimûn/ilk dönem dilciler¹⁷ ve et-Taftâzânî (ö.792/1390); zamirlerin, müphem isimlerin, fiillerin, türemiş isimlerin ve lam takısıyla marife olan isimlerin şahsî bir vaz' olarak genel bir anlam için genel bir vaz'la konulmuş lafız türlerinden olduğunu düşünmektedir.¹⁸ Onlar, muteahhirûn/sonraki dönem dilcilerin âletü'l-vaz' olarak saydıkları şeyi, cüzi anlamlarda kullanılması koşuluyla mevdû'un leh saymışlardır. el-Kâdî 'Adudu'l-mille ve'd-dîn (ö.756/1355), es-Seyyîd Şerîf (ö.816/1413) gibi sonraki dönem dilciler, onlara (bu durumun) hakikati olmayan mecazların gerekliliği, vaz'ın fayda içermemesi ve harflerin müstakil bir anlama sahip olması gibi sonuçlara yol açacağını belirterek karşı çıkmışlardır. Nev'î vaz'a itibar edilen yerlerin tümünde kendisine itibar edilmiş olmakla az çabayla çok

17 Bu ifadeyle İcî(ö.756/1355) öncesi dilciler kastedilmiştir.

18 Örneğin "hüve"(هو) zamiri, "müfret, müzekker ve gaip şahıs" şeklindeki küllî bir anlamın karşılığı olarak tayin edilmiştir. Ancak dilin kurucusu, bu lafzı kullanımı esnasında bu genel anlamın karşılığı olarak değil; bu genel anlamın dış varlıktaki karşılığı fertlerden sadece birini göstermek üzere kullanımını şart koşmuştur.

sayıda vaz' gerçekleştirme amaçlanmıştır. Bu amaç olmasaydı bu yerlerde de şahsî vaz'a itibar edilirdi, dahası olması gereken de zaten buydu. İşte o zaman da vaz'ın iki grubunun onda birleşmesi gerekmezdi. Örneğin fiiller ve türemiş isimler, ilkinine göre(nev'î vaz' varsayıldığında) özel bir anlam için genel bir vaz' türündenken; ikincisine göre(şahsî vaz' varsayıldığında) genel bir anlam için genel bir vaz' türünden olurdu.

Sonuç: Anlam bakımından müşterek/eş seslilik, "el-insan (الإنسان)" lafzında olduğu gibi tek bir lafzın, aklın birçok şeye(mevdû'un lehe) karşılık olarak kullanılmasını doğru karşıladığı tek bir anlam için vaz' edilmesidir. Lafız bakımından müşterek/eş seslilik, bir tek lafzın, "Zeyd (زيد)" gibi iki cüzi anlam için veya "el-'ayn (العين)" gibi iki külli anlam için ya da özel isim ve cins isim olarak kullanılan "el-insan (الإنسان)" gibi iki karşıt anlam için vaz' edilmesidir.

Müteradif/eş anlamlılık ise müşteregin zıddıdır. Şöyleki; eş anlamlılık, "Ebû Hafs ve 'Omer (أبو حفص وعمر)" gibi cüzi tek bir anlam için veya "leys ve esed (ليث وأسد)" gibi külli tek bir anlam için vaz' edilmiş birçok lafzı ifade eder.

Allah'a hamd olsun.

"el-Lum 'a fî 'ilmi'l-vad'" isimli bu risale, Mevlânâ Mollâ Ebû Bekr es-Sûrî'ye aittir. –Yüce Allah ona rahmet eylesin-